

**ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ
ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ
ΑΡΧΑΙΑ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ
6 ΙΟΥΝΙΟΥ 2022**

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

A1α.

1. Σωστό
2. Λάθος
3. Λάθος

A1.β. α. 2, β. 1, γ. 2, δ. 1

B1.

Ο Αριστοτέλης εισάγει ακόμα ένα επιχείρημα, για να αποδείξει ότι ο άνθρωπος είναι ζῷον πολιτικόν, προχωρώντας, μάλιστα, στη διάκρισή του από τα άλλα ζῷα που ζουν ομαδικό βίο, για να παρουσιάσει το νέο αποδεικτικό στοιχείο, τον λόγο.

Ο άνθρωπος εντάσσεται στο σύνολο των αγελαίων ζώων (έννοια γένους) και η ειδοποιός διαφορά του ανθρώπου από τα ζῷα και, κατ' επέκταση, της ανθρώπινης κοινωνίας έναντι των κοινωνιών που σχηματίζουν τα υπόλοιπα ζῷα είναι ο λόγος. Η έννοια του λόγου καλύπτει και τη σκέψη / λογική και την έκφρασή της / γλώσσα (ως σύστημα σημείων και ως συγκεκριμένη έκφραση). [Βέβαια, για τον λόγο ως διακριτικό γνώρισμα του ανθρώπου είχε μιλήσει με πολύ ενθουσιασμό ήδη ο Ισοκράτης, ενώ και ο Σωκράτης είχε υποστηρίξει ότι ο λόγος είναι η προϋπόθεση για τον πολιτικό εν γένει βίο των ανθρώπων]. Ο άνθρωπος έχει την ικανότητα του λόγου, με την οποία μπορεί να εκφράζει ηθικές έννοιες, όπως φανερό – βλαβερό, δίκαιο – άδικο και άλλες παρόμοιες. Όλες αυτές οι έννοιες αποτελούν τους συνδετικούς κρίκους με τους οποίους συνδέονται μεταξύ τους οι άνθρωποι.

Η λέξη λόγος χρησιμοποιείται συχνά, για να δηλωθούν, αζεχώριστες μεταξύ τους, η λογική (ως ιδιαίτερο γνώρισμα του ανθρώπου και ως διανοητική δραστηριότητα) και η γλώσσα (ως σύστημα σημείων και ως συγκεκριμένη έκφραση). Στο συγκεκριμένο χωρίο ο λόγος αντιδιαστέλλεται προς τη *φωνήν* και, συνεπώς, έχει ενισχυμένη τη σημασία της γλώσσας (χωρίς να χάνεται, βέβαια, η σημασία της ανθρώπινης λογικής) (σχόλιο σχολικού βιβλίου).

Αναλυτικότερα, διακρίνει δύο ειδών κοινωνίες: την κοινωνία των ζώων και την πολιτική κοινωνία των ανθρώπων. Καθεμιά από αυτές είναι εφοδιασμένη από τη φύση. Η φύση δεν κάνει τίποτε χωρίς σκοπό: όλες οι φυσικές διεργασίες κάπου αποβλέπουν. Πρόκειται για φράση που επαναλαμβάνει ο Αριστοτέλης σε πολλές πραγματείες του. Υποστηρίζει ότι στη φύση τίποτε δεν γίνεται μάταια, τα πάντα εξυπηρετούν ορισμένη σκοπιμότητα, από την οποία και νοσηματοδοτούνται. Στην ανάπτυξη της η θεωρία αυτή ονομάστηκε αριστοτελική τελεολογία. Προνομακός

χώρος της τελεολογίας είναι η βιολογία. Σχεδόν όλα τα παραδείγματα που φέρνει ο φιλόσοφος αντλούνται από την έμβια φύση: γίνεται αναφορά στα σχήματα των δοντιών, που είναι όπως είναι, για να εξυπηρετούν την πρόσληψη και επεξεργασία των τροφών, στις στοχευμένες ενέργειες μυρμηγκιών και μελισσών για την επιβίωση της κοινότητάς τους, στην ύπαρξη και λειτουργία των φύλλων χάρην των καρπών. Βασίζεται, λοιπόν, ο Αριστοτέλης στη βιολογία και επεκτείνει το τελεολογικό ερμηνευτικό μοντέλο του και σε άλλα πεδία των φυσικών επιστημών (σχόλιο σχολικού βιβλίου).

Ο άνθρωπος έχει τη φωνή, ένα γνώρισμα που το έχουν και τα άλλα ζώα. Όμως, εκείνα εκπέμπουν απλούς ήχους, άναρθρους (γάβγισμα, γρύλισμα, μουγκρητό, κελάδημα κ.ά.), με τους οποίους εκφράζουν δύο γενικά συναισθήματα, το ευχάριστο και το δυσάρεστο – μόνο αυτό χρειάζονται για την επικοινωνία μεταξύ τους. Ο άνθρωπος, πέρα από την απλή φωνή, διαθέτει την έναρθη φωνή, τον λόγο, και την αντίστοιχη, βέβαια, λογική σκέψη. Ο λόγος, με όλες τις δυνατότητες που παρέχει στον άνθρωπο, τον κάνει να ξεχωρίζει από τα άλλα ζώα, αφού με αυτόν προχωράει πέρα από αυτά και κάνει φανερές αφηρημένες έννοιες – δημιουργεί πολιτισμό: θεσπίζει νόμους, δημιουργεί έργα λογοτεχνικά και άλλων μορφών της τέχνης, συγκροτεί επιστήμες. Από όσα φυσικά εφόδια έχει ο άνθρωπος ο λόγος είναι το πιο σημαντικό, ενώ σε άλλες ικανότητες υστερεί απέναντι σε πολλά άλλα ζώα, όπως, για παράδειγμα, στην ταχύτητα και στη σωματική ρώμη. Πρέπει να παρατηρήσουμε ότι ο Αριστοτέλης αναγνωρίζει την ιδιότητα του «πολιτικού» και σε κάποια αγελαία ζώα, με την έννοια ότι αναλαμβάνουν και διεκπεραιώνουν όλα μαζί μια κοινή δραστηριότητα, χωρίς, όμως, να διαθέτουν έναρθη λόγο και λογική σκέψη, όπως ο άνθρωπος.

Έτσι, στο έργο του «Περὶ τὰ ζῶα ἱστορίαι» (488 a 7) μνημονεύει ως «πολιτικά» ζώα, εκτός από τον άνθρωπο, τη μέλισσα, τη σφήκα, το μυρμήγκι και τον γερανό. Στην περίπτωση αυτών των ζώων, το επίθετο «πολιτικός» χρησιμοποιείται, για να δηλώσει μια απλούστερη διαδικασία συμμετοχής σε κοινές δραστηριότητες, ενώ, όταν αναφέρεται στον άνθρωπο, το σημασιολογικό περιεχόμενο του επιθέτου «πολιτικός» διευρύνεται και δηλώνει πιο πολύπλοκες κοινωνικές διαδικασίες. Αυτό εκφράζεται κι από το ποσοτικό επίρρημα συγκριτικού βαθμού «περισσότερο» στην πρώτη πρόταση της ενότητας, όπου γίνεται η σύγκριση του ανθρώπου και των αγελαίων ζώων.

Παρακολουθούμε τον συλλογισμό του:

α. Η φύση δεν κάνει τίποτε δίχως λόγο και δίχως αιτία. Έτσι, όταν δημιουργεί ένα ον, το εφοδιάζει με όλα εκείνα τα στοιχεία τα οποία θα του είναι απαραίτητα, όταν αυτό θα φτάσει στην τελική μορφή του.

(Οὐθέν γάρ, ὡς φαμέν, μάτην ἢ φύσις ποιεῖ).

β. Στα άλλα ζώα η φύση έδωσε τη φωνή, για να εκφράζουν το ευχάριστο και το δυσάρεστο, και αυτό είναι το μόνο που τους χρειάζεται να αντιλαμβάνονται και να το κάνουν φανερό το ένα στο άλλο.

(ἡ μὲν οὖν φωνὴ τοῦ λυπηροῦ καὶ ἡδέος ἐστὶ σημεῖον, διὸ καὶ τοῖς ἄλλοις ὑπάρχει ζῷοις. μέχρι γὰρ τούτου ἡ φύσις αὐτῶν ἐλήλυθε, τοῦ ἔχειν αἴσθησιν λυπηροῦ καὶ ἡδέος καὶ ταῦτα σημαίνειν ἀλλήλοις)

γ. Στον άνθρωπο, όμως, η φύση προχώρησε περισσότερο. Επειδή τον προόριζε να ζήσει σε πολιτική κοινωνία, του έδωσε και το εργαλείο με το οποίο θα μπορούσε να ζήσει σ' αυτήν. Του έδωσε δηλαδή τον λόγο, με τον οποίο αντιλαμβάνεται (και κάνει φανερά) το ωφέλιμο και το βλαβερό, το καλό και το κακό, το δίκαιο και το άδικο, χωρίς τα οποία δεν μπορεί να υπάρξει πολιτική κοινωνία, γιατί η συμμετοχή σ' αυτά είναι που συνιστά την πολιτική κοινωνία.

(λόγον δὲ μόνον ἄνθρωπος ἔχει τῶν ζῶων· ὁ δὲ λόγος ἐπὶ τῷ δηλοῦν ἐστὶ τὸ συμφέρον καὶ τὸ βλαβερόν, ὥστε καὶ τὸ δίκαιον καὶ τὸ ἀδίκον· τούτο γὰρ πρὸς τὰ ἄλλα ζῶα τοῖς ἀνθρώποις ἴδιον, τὸ μόνον ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ καὶ δικαίου καὶ ἀδίκου καὶ τῶν ἄλλων αἰσθησὶν ἔχειν)

δ. Αφού, λοιπόν, η φύση έδωσε στον άνθρωπο το εργαλείο με το οποίο μπορεί να αντιλαμβάνεται αυτά και να συμμετέχει σ' αυτά, δηλαδή να ζει σε πολιτική κοινωνία, ο άνθρωπος εκ φύσεως είναι πολιτικό ζώο.

(ἢ δὲ τούτων κοινωνία ποιεῖ οἰκίαν καὶ πόλιν).

Γίνεται, έτσι, φανερό ότι ο άνθρωπος οδηγήθηκε στον πολιτικό βίο χάρη στο δώρο που του έκανε η Φύση, δηλαδή τον λόγο. Αν λάβουμε υπόψη ότι η Φύση δεν κάνει τίποτα άσκοπα, καταλαβαίνουμε ότι ο ανθρώπινος λόγος είναι η πιο μεγάλη απόδειξη ότι ο άνθρωπος είναι «φύσει πολιτικόν ζῶον». Δεν πρόκειται απλώς για σχέσεις αλληλεπίδρασης σαν αυτές που αναπτύσσουν τα ζῶα μεταξύ τους και με το περιβάλλον· οι σχέσεις των πολιτών έχουν έλλογο χαρακτήρα: υποστηρίζονται από τον λόγο, τη λογική και τη γλώσσα. Επομένως, η λογικότητα του ανθρώπου είναι η άλλη όψη της πολιτικής του φύσης. Αυτή, εξάλλου, είναι και μια παλιά σημασία της αρχαιοελληνικής λέξης λόγος: σχέση. Μέσω του λόγου οι άνθρωποι σημασιοδοτούν, κατανοούν και σημαίνουν διακρίσεις που αποτελούν συστατικό πυρήνα της πολιτικής κοινωνίας: το ωφέλιμο και το βλαβερό, το δίκαιο και το άδικο. Η ηθική διάσταση των ανθρώπινων σχέσεων μόνο μέσα στο λογικό περιβάλλον της κοινωνίας νοηματοδοτείται και αξιολογείται (Φάκελος Υλικού σ.151)

B2.

Το κείμενο αναφοράς αποτελεί το πρώτο τμήμα του κεφαλαίου 10 με τίτλο «Πώς από τα θνήματα μπορούμε να ανακαλύψουμε τα καθήκοντα». Ουσιαστικά τίθενται τρία ερωτήματα (στον εαυτό του ή και στον αναγνώστη – δύο πλάγιες ερωτήσεις και μία ευθεία ερώτηση): 1) Ποιος είσαι; 2) Από ποια πράγματα ξεχωρίζεις με κριτήριο τον λόγο; 3) Ποια είναι η αποστολή σου;

Το κείμενο ξεκινά με τη χρήση προστακτικής έγκλισης. Με προτρεπτικό τόνο ο Επίκτητος απευθύνει πρόσκληση στον άνθρωπο να απαντήσει στο υπαρξιακό ερώτημα, πώς αντιλαμβάνεται ο ίδιος ο άνθρωπος την ταυτότητά του και τη θέση του στον κόσμο. Πρόκειται για ένα κάλεσμα για ενδοσκόπηση, άμεσα συνδεδεμένο με τις αλλαγές που συντελούνται κατά την ελληνιστική περίοδο και τους ρωμαϊκούς χρόνους στη φιλοσοφία. Αναλυτικότερα, το κείμενο έχει τον χαρακτήρα α) ενός εσωτερικού διαλόγου του συγγραφέα με τον εαυτό του (βιωματικό, εξομολογητικό ύφος), β) ενός εξωτερικού διαλόγου με τον αναγνώστη. Κάθε άνθρωπος οφείλει να ενδοσκοπήσει και να προσδιορίσει την ταυτότητά του μέσα στον κόσμο. Βλέπουμε πως η φιλοσοφία έχει κυρίως πρακτικό προσανατολισμό, ενώ και τα φιλοσοφικά συγγράμματα μετατρέπονται κυρίως σε εγχειρίδια ευδαιμονίας.

Στο ερώτημα *τίς εἶ* η απάντηση είναι ότι «είσαι άνθρωπος» με ιδιαίτερα γνωρίσματα, κάτι που οφείλει ο καθένας να συνειδητοποιήσει (ενδοσκόπηση, αυτογνωσία), ώστε να έχει στη ζωή του ορθή κατεύθυνση και να φτάσει την ευτυχία. Κατά τον Επίκτητο, το πλέον ουσιώδες στοιχείο της ανθρώπινης οντότητας είναι η *προαίρεσις*, την οποία θεωρεί ως το κυριότερο.

Η προαίρεση είναι ένας σημαντικός όρος της αρχαίας ηθικής φιλοσοφίας, κεντρικός στον Αριστοτέλη και στους Στωικούς, όπως ο Επίκτητος. Εκτός από τη γενική σημασία της προτίμησης, στον Επίκτητο σημαίνει την ελεύθερη βούληση, την ελεύθερη στοχαστική επιλογή ενεργειών, που συγκροτεί τον ηθικό χαρακτήρα του ανθρώπου. Είναι, κυρίως, μία κρίση, η έλλογη ικανότητα να επιλέγουμε και να αποβλέπουμε στα αποτελέσματα των πράξεών μας. Προϋπόθεση για την *προαίρεσιν* είναι η *διαίρεσις* των πραγμάτων σε αυτά που εξαρτώνται από εμάς (*τὰ ἐφ' ἡμῖν*) και σε αυτά που βρίσκονται πέρα από τις δυνάμεις μας (*τὰ ἀπροαίρετα, τὰ οὐκ ἐφ' ἡμῖν*) και είναι *ἀδιάφορα* για εμάς και την επίτευξη της ευδαιμονίας (Φάκελος Υλικού, σ. 186).

Όποιος επιδιώκει την αρετή οφείλει, πριν από όλα, να απελευθερωθεί από τα πάθη (: παρορμήσεις της ψυχής), για να μπορεί να κατανοήσει το τι συμβαίνει πραγματικά, να αδιαφορήσει δηλαδή για καταστάσεις, όπως είναι η ζωή και ο θάνατος, η υγεία και ασθένεια, ο πλούτος και η φτώχεια, οι οποίες δεν έχουν από ηθική σκοπιά καμία αξία, ούτε θετική, ούτε αρνητική. Ό,τι δεν απαγορεύεται και ό,τι δεν υπαγορεύεται από ηθικούς λόγους παραμένει *ἀδιάφορον* κατά την άποψη της στωικής ηθικής. Για παράδειγμα, ένας συνηθισμένος άνθρωπος πιστεύει ότι σημασία έχει να είσαι υγιής· ο στωικός σοφός καταλαβαίνει ότι αξία έχει η προσπάθεια που καταβάλλεις, ώστε να είσαι υγιής. Επομένως, η έννοια της προαιρέσεως αναφέρεται τόσο στη βούληση όσο και στη διάνοια και συνδέεται με την έννοια της επιλογής (άρα και του λόγου), η οποία ενυπάρχει στον άνθρωπο ως έλλογο ον. Ο Επίκτητος αναγνωρίζει στην *προαίρεσιν* ηγετικό και καθοδηγητικό ρόλο στον ανθρώπινο βίο και τη συνδέει με την ελευθερία (*ἀ-δούλευτον, ἀ(ν)-υπότακτον*). Η προαίρεση δίνει ηθικό περιεχόμενο στις πράξεις μας, δεν ετεροκαθορίζομαστε και είμαστε ενεργητικοί ηθικοί παράγοντες.

Στη συνέχεια, ο φιλόσοφος αναφέρεται στον λόγο και την αξία του. Ο λόγος με τη διττή σημασία (ομιλία – γλώσσα, ικανότητα λογικής σκέψης – διανοητική δραστηριότητα) είναι, κατά τον Επίκτητο, όπως, άλλωστε, και για όλη τη στωική φιλοσοφία, το ιδιαίτερο γνώρισμα, η ειδοποιός διαφορά, του ανθρώπου από τα άλλα έμβια όντα. (*θηρίων, προβάτων*). (Φάκελος Υλικού σ.186) Αποτελεί χαρακτηριστικό γνώρισμα του ανθρώπου, όπως και η προαίρεση. Στη στωική φιλοσοφία η έννοια του λόγου έχει ιδιαίτερη σημασία και αποτελεί βασικό της όρο σε δύο επίπεδα (ανθρώπινος λόγος – κοσμικός Λόγος). Ο Λόγος εδώ γίνεται θεϊκός, δηλαδή μια αιώνια ενεργητική δύναμη του σύμπαντος, που επιδρά στην αδιαμόρφωτη ύλη, τη μορφοποιεί και δεν την αποχωρίζεται ποτέ (γι' αυτό έχει και υλική διάσταση). Λειτουργεί παραγωγικά, όπως ένα σπέρμα, είναι ταυτόσημη με το πῦρ (ως ο κύριος υλικός φορέας δημιουργίας) και τη Φύση. Συνέχει κατά τρόπο λογικό (αιτιοκρατικό, νομοτελειακό) τον κόσμο, διαμορφώνοντας την απαραβίαστη τάξη του κόσμου.

Μετά την προαίρεσιν και τον λόγον το επόμενο χαρακτηριστικό γνώρισμα του ανθρώπου είναι η ιδιότητά του να είναι πολίτης του κόσμου. Η θέση του ανθρώπου στον κόσμο είναι ιεραρχικά η ανώτατη (*οὐχ ἔν τῶν ὑπηρετικῶν, ἀλλὰ τῶν*

προηγούμενων), αφού (γὰρ ...) αυτός μόνο, χάρις στη λογική φύση του, είναι ικανός να κατανοεί τη θεϊκή διακυβέρνηση του κόσμου και να αξιολογεί τις συνέπειές της. Ο Επίκτητος, στο συγκεκριμένο απόσπασμα, αποδίδει στον άνθρωπο την ιδιότητα του πολίτη του κόσμου. Μάλιστα, ο άνθρωπος θεωρείται ηγετικό μέρος του κόσμου. Ασφαλώς, δεν υπήρχε κάποιο παγκόσμιο κράτος, ώστε η έννοια του πολίτη να έχει κυριολεκτική σημασία· και ο «κόσμος» εδώ εννοείται με την πρωταρχική στωική σημασία, δηλαδή ως ένα ενιαίο σύνολο που διέπεται από τον φυσικό νόμο και τη λογικότητα (Φάκελος Υλικού σ. 186). Βέβαια, οι Ρωμαίοι Στωικοί (Σενέκας, Επίκτητος, Μάρκος Αυρήλιος) κατά την ύστερη περίοδο της Στωάς συνδέουν πλέον ξεκάθαρα το ιδανικό της κοσμοπόλης με τη Ρωμαϊκή αυτοκρατορία, που κυριαρχεί σε όλη τη Μεσόγειο και τον τότε γνωστό κόσμο. Ακόμα κι αν ο Επίκτητος (όπως εδώ) φαίνεται να επιστρέφει στον κοσμοπολιτισμό των πρώτων Στωικών, που είναι κυρίως ηθικός και λιγότερο πολιτικός, εντούτοις δεν απορρίπτει τη δομή της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Από τη μεριά του, ο Μάρκος Αυρήλιος ως αυτοκράτορας θα συνδέσει εμφανώς τον στωικό κοσμοπολιτισμό με τη Ρωμαϊκή αυτοκρατορία, με αποτέλεσμα το παγκόσμιο κράτος που οραματίζονται οι Στωικοί να είναι κατά τρόπο παράδοξο την ίδια στιγμή τόσο ουτοπία όσο και συντελεσμένη ιστορική πραγματικότητα. Με άλλα λόγια, ο κοσμοπολιτισμός, που στους Έλληνες προήλθε από την πολιτική παρακμή τους ως ένα μακρινό ιδανικό, στους Ρωμαίους γίνεται περήφανη αυτοσυνείδηση της ιστορικής τους αποστολής τους.

Από τη στιγμή που ο άνθρωπος αυτοπροσδιορίζεται ως πολίτης του κόσμου, είναι αναγκαίο να συνειδητοποιήσει ποια είναι η αποστολή του με αυτή την ιδιότητα. Η απάντηση του Επίκτητου είναι η ακόλουθη: Πιο συγκεκριμένα, ο άνθρωπος οφείλει να μην προτάσσει το προσωπικό του συμφέρον (*Μηδὲν ἔχειν ἰδίᾳ συμφέρον*) και να μην αποφασίζει σαν να ήταν αποκομμένος από την ολότητα. Ο άνθρωπος εντάσσεται σε μια παγκόσμια κοινότητα, αποτελώντας οργανικό τμήμα της. Έτσι, η ευδαιμονία του ανθρώπου θα εξασφαλιστεί, εφόσον αντιληφθεί το κοσμικό σχέδιο του Λόγου για καθετί και για τον ίδιο και έτσι καταφέρει και ο ίδιος να ενταχθεί στον κόσμο (κοσμοπόλη) και να ρυθμίσει ανάλογα τη συμπεριφορά του. Η παραδοχή, βέβαια, ότι το σύνολο (ὅλον) προηγείται του μέρους αποτελεί κοινό τόπο στην αρχαιοελληνική σκέψη ήδη από την κλασική εποχή. Ήταν κοινή η πεποίθηση, με διαφορετικές διατυπώσεις βέβαια, ότι η ατομική ευτυχία συνδέεται άρρηκτα με την ευημερία του συνόλου και, κατά συνέπεια, ότι το ατομικό συμφέρον πρέπει να υποτάσσεται στο συλλογικό, διότι, μόνο όταν το σύνολο ευημερεί, μπορεί να ευτυχήσει και το άτομο. Οι παραπάνω απόψεις, που αναπτύσσονται κατά την κλασική εποχή, είναι αποτέλεσμα κυρίως των δεσμών που βιώνουν οι άνθρωποι ως μέλη μιας πολιτικής κοινωνίας με την πόλη – κράτος. Στους Στωικούς γενικά, και ειδικότερα στον Επίκτητο, με δεδομένες τις νέες κοινωνικοπολιτικές συνθήκες, η αντίληψη αυτή συνδέεται με τη θέση ότι ο άνθρωπος αποτελεί μέρος του κοσμικού – θεϊκού Λόγου. Ο άνθρωπος αποτελεί ένα από τα ηγεμονικά μέρη του κόσμου και, επομένως, οφείλει να κατανοεί τη λογική διάταξη του σύμπαντος, την παγκόσμια «συμπάθεια» στην οποία είναι ενωμένα όλα τα πράγματα, και να εναρμονίζει τις ενέργειες και τη συμπεριφορά του προς αυτήν (*Μηδὲν ἔχειν ἰδίᾳ συμφέρον, περὶ μηδενὸς βουλευέσθαι ὡς ἀπόλυτον, ἀλλ' ὥσπερ ἄν, εἰ ἢ χεὶρ ἢ ὁ ποῦς λογισμὸν εἶχον καὶ παρηκολούθουν τῇ φυσικῇ κατασκευῇ, οὐδέποτ' ἂν ἄλλως ὄρμησαν ἢ ὠρέχθησαν ἢ ἐπανενεγκόντες ἐπὶ τὸ ὅλον*).

Καταλήγοντας, ο φιλόσοφος, για να στηρίζει λογικά την προτροπή που διατύπωσε αμέσως παραπάνω, χρησιμοποιεί μια παρομοίωση (*ὥσπερ ἄν, εἰ ἡ χεὶρ ἢ ὁ ποῦς λογισμὸν εἶχον καὶ παρηκολούθουν τῇ φυσικῇ κατασκευῇ,...*). Τονίζει ότι τα μέλη ενός οργανικού συνόλου, όπως το χέρι ή το πόδι, συντονίζονται με το σύνολο, επιτελούν τις λειτουργίες τους, ακολουθώντας τη λογική του συνόλου στο οποίο ανήκουν ως μέλη. Επομένως, στην περίπτωση του ανθρώπου το λογικό και ηγεμονικό μέρος της ψυχής καλείται να αντιπαλέψει τις ανθρώπινες επιθυμίες (*ὄρμησαν ἢ ὠρέχθησαν*) και να τιθασεύσει τις άλογες επιθυμίες, που έρχονται σε αντίθεση με την κοσμική τάξη, όπως την καθόρισε ο παγκόσμιος λόγος.

Γλωσσικές επιλογές του Φιλοσόφου :

-Με τη χρήση προστακτικής έγκλισης (*Σκέψαι, Σκόπει*), του β' ενικού προσώπου (*Σκέψαι τίς εἶ*) και της ρητορικής ερώτησης (*Τίς οὖν ἐπαγγελία πολίτου;*) τονίζεται ο διδακτικός και προτρεπτικός χαρακτήρας του κειμένου.

-Με την επανάληψη λέξεων: (*τίνων κεχώρισαι κατὰ λόγον, κεχώρισαι θηρίων, κεχώρισαι προβάτων*) τονίζει την ξεχωριστή θέση του ανθρώπου έναντι των άλλων ζώων.

- B3.**
1. δ
 2. α
 3. ε
 4. β
 5. στ

- B4. α**
1. ε
 2. δ
 3. ζ
 4. β
 5. α
 6. στ

B4.β

Αγόραζαν **αδούλευτα** τα δέρματα και τα επεξεργάζονταν μόνοι τους.

Ο πρωθυπουργός δήλωσε ότι δεν πρόκειται να επαναλάβει τα λάθη των **προηγούμενων** κυβερνώντων.

B5.

Στον Επίκτητο ο όρος **προαίρεσις** σημαίνει την ελεύθερη βούληση, την ελεύθερη στοχαστική επιλογή ενεργειών, που συγκροτεί τον ηθικό χαρακτήρα του ανθρώπου. Είναι κυρίως μία κρίση, η έλλογη ικανότητα να επιλέγουμε και να αποβλέπουμε στα αποτελέσματα των πράξεών μας. Προϋπόθεση για την προαίρεσιν είναι η διαίρεσις των πραγμάτων σε αυτά που εξαρτώνται από εμάς (*τὰ ἐφ' ἡμῖν*) και σε αυτά που βρίσκονται πέρα από τις δυνάμεις μας (*τὰ ἀπροαίρετα, τὰ οὐκ ἐφ' ἡμῖν*) και είναι άδιάφορα για εμάς και την επίτευξη της ευδαιμονίας. Όποιος επιδιώκει την αρετή οφείλει, πριν από όλα, να απελευθερωθεί από τα πάθη (: παρορμήσεις της ψυχής), για να μπορεί να κατανοήσει το τι συμβαίνει πραγματικά, να αδιαφορήσει

δηλαδή για καταστάσεις, όπως είναι η ζωή και ο θάνατος, η υγεία και ασθένεια, ο πλούτος και η φτώχεια, οι οποίες δεν έχουν από ηθική σκοπιά καμία αξία, ούτε θετική, ούτε αρνητική. Ό,τι δεν απαγορεύεται και ό,τι δεν υπαγορεύεται από ηθικούς λόγους παραμένει *ἀδιάφορον* κατά την άποψη της στωικής ηθικής. Ο Επίκτητος αναγνωρίζει στην *προαίρεση* ηγετικό και καθοδηγητικό ρόλο στον ανθρώπινο βίο και τη συνδέει με την ελευθερία (ἀ-δούλευτον, ἀ(ν)-υπότακτον) (*τοῦτο δ' ἔστιν οὐδὲν ἔχων κυριώτερον προαιρέσεως, ἀλλὰ ταύτη τὰ ἄλλα ὑποτεταγμένα, αὐτὴν δ' ἀδούλευτον καὶ ἀνυπότακτον*). Η προαίρεση δίνει ηθικό περιεχόμενο στις πράξεις μας, δεν ετεροκαθορίζομαστε, είμαστε ενεργητικοί ηθικοί παράγοντες. Επομένως, η έννοια της προαιρέσεως αναφέρεται τόσο στη βούληση όσο και στη διάνοια, συνδέεται με την έννοια της επιλογής (ἀρα και του λόγου), η οποία ενυπάρχει στον άνθρωπο ως ἔλλογον.

Αντίστοιχα, και στο κείμενο του Ευάγγελου Παπανούτσου η προαίρεση συνδέεται άρρηκτα με τη βούληση (*«Ὅπου προαίρεση, εκεί και βούληση. Ὅπου δεν υπάρχει προαίρεση, εκεί ούτε βούληση»*). Σύμφωνα με τον συγγραφέα, σε ορισμένες περιστάσεις της ζωής μας – και όχι σε όλες, καθώς καθημερινά από συνήθεια κάνουμε άπειρα πράγματα χωρίς σκέψη – ο άνθρωπος «βούλεται», δηλαδή θέλει ό ίδιος, μετά από ελεύθερη επιλογή βάσει του συγκροτημένου ηθικού του χαρακτήρα, να προβεί σε συγκεκριμένες ενέργειες (*«Πρώτον ότι προαίρεση ούτε χρειάζεται ούτε γίνεται σε όλες τις περιστάσεις της ζωής, αφού κάνομε άπειρα πράγματα από το πρωί έως το βράδυ χωρίς σκέψη και ζύγισμα, από συνήθεια, μηχανικά, όπως μας έμαθε ο κοινωνικός εθισμός»*). Επίσης, ο συγγραφέας τονίζει ότι μόνο ο άνθρωπος διαθέτει την προαίρεση, κάτι που υπονοείται και στο κείμενο του Επίκτητου, εφόσον προαίρεση – βούληση – λόγος ενυπάρχουν μόνο στον άνθρωπο. Αντίθετα, τα άλογα όντα διαθέτουν μόνο όρεξη (*«Δεύτερον ότι μόνο στον άνθρωπο υπάρχει β ο ύ λ η σ η (με το αυθεντικό και πλήρες γόημα του όρου), γιατί μόνο στον άνθρωπο έχομε προαίρεση. Στο ζώο υπάρχει ό ρ ε ξ η, όχι βούληση, γιατί στο ζώο δεν έχομε ηθική προαίρεση»*).

ΑΔΙΑΚΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

ΘΕΜΑ Γ

Γ1. Γιατί, αν δανειστούμε χρήματα, θα είμαστε σε θέση (θα μπορέσουμε), με μεγαλύτερο ημερομίσθιο, να προσελκύσουμε τους ξένους προς αυτούς πεζοναύτες (τους ξένους πεζοναύτες που υπηρετούν στα πλοία αυτών). Γιατί η δύναμη των Αθηναίων είναι δυνατόν να αγοραστεί (αγοράζεται) περισσότερο παρά (είναι) δικιά τους· η δική μας δύναμη, όμως, κινδυνεύει πολύ λιγότερο να πάθει αυτό (θα μπορούσε πολύ λιγότερο να πάθει αυτό), γιατί η ισχύς της στηρίζεται περισσότερο στους στρατιώτες μας παρά στα χρήματα.

Γ2. Στο προς εξέταση απόσπασμα ο Θουκυδίδης μεταφέρει τις προβλέψεις των Κορινθίων για την έκβαση του Πελοποννησιακού Πολέμου. Οι Κορίνθιοι προβλέπουν εύκολη τη νίκη των Πελοποννησίων, γιατί θεωρούν ότι οι Πελοποννήσιοι υπερέχουν τόσο σε αριθμό όσο και σε πολεμική πείρα (*πρώτον μὲν πλήθει προύχοντας καὶ ἐμπειρία πολεμική*). Έπειτα, σημαντικό στοιχείο

στο οποίο οι Κορίνθιοι πιστεύουν ότι οι Πελοποννήσιοι υπερτερούν των Αθηναίων είναι η πειθαρχία στους κανόνες (*ἔπειτα ὁμοίως πάντας ἐς τὰ παραγγελόμενα ἰόντας*). Βέβαια, οι Κορίνθιοι παραδέχονται ότι η παράταξή τους μειονεκτεί στο ναυτικό, στο οποίο οι Αθηναίοι είναι εξαιρετικά ισχυροί, αλλά και σε αυτό το επίπεδο πιστεύουν ότι θα ενισχυθούν, δημιουργώντας στόλο με τα χρήματα που διαθέτουν και με τα χρήματα που βρίσκονται στην Ολυμπία και στους Δελφούς (*ναυτικόν τε, ᾧ ἰσχύουσιν, ἀπὸ τῆς ὑπαρχούσης τε ἐκάστοις οὐσίας ἐξαρτυσόμεθα καὶ ἀπὸ τῶν ἐν Δελφοῖς καὶ Ὀλυμπία χρημάτων*). Παράλληλα, οι Κορίνθιοι πιστεύουν ότι οι Πελοποννήσιοι θα επικρατήσουν των Αθηναίων, γιατί, αν δανειστούν χρήματα, τότε θα είναι σε θέση, προσφέροντας μεγαλύτερο ημερομίσθιο, να πάρουν με το μέρος τους όλους τους ξένους που υπηρετούν στα αθηναϊκά καράβια (*δάνεισμα γὰρ ποιησάμενοι ὑπολαβεῖν οἰοί τ' ἐσμὲν μισθῷ μείζονι τοὺς ξένους αὐτῶν ναυβάτας*). Τέλος, η πίστη των Κορινθίων στην εύκολη επικράτηση της δικῆς τους παράταξης έναντι των Αθηναίων στηρίζεται στο γεγονός ότι η Αθήνα αγοράζει τη δύναμή της από άλλους πολύ περισσότερο από ό,τι την βασίζει στα δικά της μέσα, ενώ η δύναμη των Κορινθίων στηρίζεται, κατ' αυτούς, περισσότερο στους στρατιώτες τους και λιγότερο στο χρήμα (*ὠνητὴ γὰρ ἡ Αθηναίων δύναμις μᾶλλον ἢ οἰκεία· ἢ δὲ ἡμετέρα ἦσσαν ἂν τοῦτο πάθοι, τοῖς σώμασι τὸ πλεόν ἰσχύουσα ἢ τοῖς χρήμασιν*).

Γ3 α. Ἐγὼ δὲ νῦν καὶ ἀδικούμενος τοὺς πολέμους ἐγείρω.

β. ἀμυνόμεθα: ἄμυνα
καταθησόμεθα: κατάθου
ἐπικρατήσαι: επικράτησον
προύχοντας: πρόσχες
πολλά: πλείονα/πλέονα/πλείω

Γ4. α. ἔχοντες: επιρρηματική αιτιολογική μετοχή, συνημμένη στο υποκείμενο του ρήματος *Ἡμεῖς*, ως επιρρηματικός προσδιορισμός της αιτίας στο ρήμα *ἐγείρομεν*

ἐπικρατήσαι: υποκείμενο στην απρόσωπη έκφραση *εἰκὸς (ἐστί)*, τελικό απαρέμφατο με υποκείμενο το *ἡμᾶς* (ετεροπροσωπία).

πλήθει: δοτική της αναφοράς ως επιρρηματικός προσδιορισμός στη μετοχή *προύχοντας*

μισθῷ: δοτική του μέσου ως επιρρηματικός προσδιορισμός στο απαρέμφατο *ὑπολαβεῖν*

ναυβάτας: αντικείμενο του απαρεμφάτου *ὑπολαβεῖν*

ἡ οἰκεία: β' ὀρος σύγκρισης μέσω της συγκριτικής λέξης *μᾶλλον*, α' ὀρος είναι η λέξη *ὄνητή*, λειτουργεί συντακτικά ως κατηγορούμενο στο *ἡ δύναμις* μέσω του εννοούμενου ρήματος *ἐστί*

- β. Οἱ Κορίνθιοι ἔλεγον **τούτους / σφᾶς** δὲ τότε καὶ **ἀδικουμένους** τὸν πόλεμον **ἐγείρειν** [ἀπὸ το εἰσαγωγικὸ σημεῖωμα που δίνεται φαίνεται πως ἔχουμε ετεροπροσωπία, ἀφοῦ οἱ Κορίνθιοι μιλοῦν ἐξ ὀνόματος ὀλων των Πελοποννησίων. Εἰδικότερα, σύμφωνα με το εἰσαγωγικὸ σημεῖωμα που δίνεται πάνω ἀπὸ το κείμενο, στη συνέλευση της Πελοποννησιακῆς Συμμαχίας **πρώτοι λαμβάνουν τὸν λόγο οἱ Κορίνθιοι**, οἱ πιο σκληροὶ υποστηρικτές του πολέμου ἐναντίον της Αθήνας, καὶ **ἐξηγοῦν γιατί οἱ Πελοποννήσιοι θα νικήσουν**].

Εναλλακτικά, ἀν θεωρήσουμε ὅτι ἔχουμε ταυτοπροσωπία, ἐπειδὴ οἱ Κορίνθιοι ἀνήκουν στους Πελοποννήσιους, ὀρθή είναι καὶ η ἐξῆς μετατροπή:
Οἱ Κορίνθιοι ἔλεγον δὲ τότε καὶ ἀδικούμενοι τὸν πόλεμον **ἐγείρειν**.

ΦΡΟΝΤΙΣΤΗΡΙΑ
ΒΕΡΟΙΑ